

Krim Ukrainan ja Venäjän välissä

J u k k a K o r p e l a

Historialla perustellaan monesti jonkin kiistanalaisen alueen kuulumista johonkin valtakuntaan. Keskustelussa käytetään historiaa ja siten annetaan historian tulkinnalle merkitsevyyttä. Tämä on historiatieteen kannalta tärkeää, koska se antaa itse tieteenalalle poliittisen aseman. Tämän kirjallisuus pohjaisen katsauksen tavoite on tarkastella Krimin alueen asemaa Euroopan ja Mustanmeren alueen pitkässä historiassa. Pyrkimyksenä on pohtia joitakin siihen liittyviä poliittisia ja muita merkityksiä yli nykyisyyden ulottuvan historian näkökulmasta.

Krimin niemimaa muinoin

Mustanmeren pohjoisrantoja asuttivat ennen Kreikan ja Rooman kulttuurin leviämistä alueelle lähinnä turkkilaisia kieliä puhuneen kimmerit, sarmaatit, skyytit, taurit jne., joskin nykykäsityksen mukaan täsmällisistä kansanimityksistä tulisi pidättäytyä. Arkaainen kreikkalaiskolonisaatio ulottui Krimille, ja n. 700 eKr. Miletos perusti Theodosian kaupungin niemimaan itärannalle. Strabon kehui erityisesti Theodosian satamaa, ja näinpä kaupungista tulikin tärkeä kaupan keskus. Nykyisin Theodosian nimi on Feodosija. Gallipolin niemelle muodostui aiolialaisen kolonisaation

myötä vielä tätäkin kuuluisampi Khersonesoksen kaupunki 600-luvulla eKr. Herodotos ylistää sen ilmastoja ja maaperää. Khersonesos on nykyisin Sevastopol. Pantikapaion eli myöhempi Kertš on kolmas merkittävä vanha keskus. Koko alueen viljakaupan keskuksiksi ja siten alueen kolonioiden ”pääkaupungiksi” kasvoi Bug-joen suulle, Berezanin saaren vastapäätä, Miletoilaisten perustama Hypanis eli nykyinen Olbia eli Olvia. (Strabo 7.51 (52)–53 (54); Herodot. 4.99–100; Subtelny 1989, 13–15; Bredow 2002, 337; Bredow 1997, 1116–1117.)¹

Skyyttiläiskeskukseksi muodostui 100- ja 200-lukujen taitteissa eKr. latinaisella nimellä Neapolis Scythica tunnettu Krimin keskiosan kaupunki, jonka nimenä nykyisin on Simferopol. Krimin aluetta kutsutaan klassillisessa kirjallisuudessa nimellä Tauris Chersonesos. (Bredow 1997, 1116.)

Khersonesoksen historia liittyy klassisen Kreikan historiaan näyttävästi. Sekä Miltiades vanhempi että nuorempi vaikuttivat siellä. Kaupunki jäi Dareioksen aikana lyhyeksi aikaa Persian valtakunnan osaksi. Vuodesta 466 eKr. Khersonesos oli Attikan meriliiton jäsen, jolloin Perikles mm. korjautti sen muurit. Khersonesos siirtyi makedonialaisvaltaan vuonna 338 eKr., ja keltit valloittivat Krimin 280/279 eKr. Itse hellenistisenä kautena se oli vaihtelevasti seleukidien, ptolemaiosten, antigonidien ja attalidien herruudessa aina vuoteen 12 eKr., jolloin siitä tuli keisari Augustuksen ”omaisuutta”. Provinssin Khersonesos muodosti 100-luvun alussa jKr. (Bredow 1997, 1117–1118.)

Roomalaisaikana Khersonesos pysyi syrjäisenä provinssina. Alueelta on toki paljon antiikkisen materiaalin esinelöytöjä, joita nykyisin esitellään eri puolilla Venäjää. Pietarilaisen klassismin myötä Krimiä näet alettiin tutkia 1700-luvun lopun jälkeen suurella innolla, kun siitä oli tullut imperiumin osa ja sellaisenaan edusti ainoaa suoranaisten klassisen antiikin aluetta Venäjällä.

Gootit saapuivat Krimille 200-luvun puolivälin jälkeen jKr. ja hunnit sata vuotta myöhemmin. Rooman (Bysantin) keisari palautti kreikkalaisvaltaa alueelle 500-luvun alkupuolelta, mutta 600–700 -luvuilla se joutui suurimmaksi osaksi kasaarien haltuun. Alueen loppuosasta muodostui goottien ruhtinaskunta, ja Krimille saapui turkkilaiskuisia protobulgaareja Volgan keskijuoksulta. (Karpov 1991, 1532.)

Juutalaisuskoiset kasaarit pitivät alueella herruutta, mutta valtaansa voimistava Konstantinopolin keisari alkoi 800-luvulla entistä voimakkaammin tunkeutua Mustanmeren pohjoisrannalle. Keisari Theophilos (829–842) asetti Khersonesokseen pysyvästi sotilaskuvernöörin (*prōtospatharios*) ja muodosti alueesta ns. thema-hallintokokonaisuuden 833. Sinne perustettiin myös kirkkoprovinsi. (Karpov 1991, 1532.)

Kasaariajasta muistona säilyi kuitenkin alueen keskiaikainen nimi. Mongoli-imperiumiin sen kautta kulkenut fransiskaaniweli Willem van Rubruck kertoo tästä: ”[Mustanmeren] pohjoisrannalla on toinen niemimaa, jota latinalaiset kutsuvat nykyään Gazariaksi, mutta rannikon kreikkalaisväestö kutsuu aluetta Kassariaksi, mikä on sama kuin Cesarea.” (Matka Mongoliaan (painossa), 1–2.)²

Keisari Konstantinos Porphyrogennetos (905–959) kuvailee pitkään Mustanmeren pohjoispuolisia alueita ja siellä asuneita kasaareita, petšenegejä, ruseja, turkkilaisia (unkarilaisia) ja muita kansoja pojalleen keisari Romanokselle omistetussa hallinto-oppaassa *De Administrando Imperio*. Krimiä (Khersonesos ja Bosporus) käsitellään viidessä luvussa, joista viimeinen (c. 53) muodostaa kirjan päätösluvun ja on erittäin

pitkä kuvaus Khersonesoksen kaupungin historiasta. (Constantinus Porphyrogenitus, c. 6, 7, 11, 42, 53.)

Keisari pitää Khersonesosta tärkeänä kauppa- ja rajakaupunkina, jonka kautta yhteydet kulkevat petšenegien ja kasaarien markkinoille ja valtakuntiin eli Rooman *oikumenen* ja kristikunnan ulkopuoliseen vierauteen, jossa vallitsivat kummalliset tavat mutta joka oli poliittisesti ja taloudellisesti keisarikunnalle (kristikunnalle) tärkeää aluetta. (Constantinus Porphyrogenitus, c. 6–7, 11, 42.)

Khersonesoksen strategista asemaa kuvaa se, että keisari Konstantinos korosti Theophiloksen hallinnollisen uudistuksen erityistä tärkeyttä. Kuvaus Khersonesoksen historiasta taas painottaa kaupungin liittolaisasemaa koko keisarikunnan kannalta ja yhdistää tämän keisari Konstantinus Suuren vahvistamiin privilegioihin. Tällä oli suuri symbolinen merkitys, koska Konstantinus Suuri oli ensimmäinen kristillinen keisari ja kristillisen keisariuden perustaja, jota kuvattiin jopa ”Kristuksen toisena tulemisena”. Kristillinen keisarius oli keskiaikaisen Rooman ja kristikunnan ”valtioideologia” (Constantinus Porphyrogenitus, c. 42, 53; Korpela 1994, 57–66.)

Turkkilaista kieltä puhuneet petšenegit, slaavilainen Kiovan Rus ja islamilainen Volga-Bulgaria alkoivat syrjäyttää kasaarivaltakuntaa 900-luvulla, ja se jäi Kiovan Rusin valtaan vuoden 965 jälkeen. Krimin alueelle mielenkiinto kohdistui viimeistään tämän jälkeen. Dneprin reitti Pohjolasta Bysanttiin oli tullut tärkeäksi kauppatieksi 900-luvulla, mikä johti Mustanmeren pohjoisrannikon kaupallisen aseman kasvuun. Kiovan Rusin kristillistymisvaiheessa 980-luvulla Khersonesoksen (Korsun) kaupunki tuli Bysantin ja Rusin politiikan keskiöön. Keisari Basileios II (976–1025) joutui tukeutumaan kapinoitsija Bardas Phokasta vastaan sopimukseen Kiovan ruhtinaan kanssa sotilaallisen avun saamiseksi. Pantiksi Kiovan Vladimir Svjatoslavitš sai Khersonesoksen kaupungin, joka palautui kapinan kukistamisen jälkeen Bysantin hallintaan, kun Vladimir oli saanut

solmittua edullisen avioliiton keisarin tyttären Annan kanssa.³

Tamanin niemelle (Kertšin salmen rannalle) kreikkalaisen Hermonassa-kolonian paikalle oli syntynyt hunnien hävityksen jälkeen 300-luvulla Tmutarakanin kaupunki. Venäjän historian ns. eurasianistisen koulukunnan tulkinnoissa se olisi muodostanut muinaisen ”eteläisen Rusin” keskuksen ”Novgorodin Rusin” vastapainona jo 700- ja 800-luvuilla. Näiden yhteen kasvamisesta olisi sittemmin syntynyt Kiovan Rus. Nykyisin tällä tulkinnalla ei ole vakavaa kannatusta, vaikka sen vaikutus näkyikin tutkimuskirjallisuudessa.

Tmutarakan jäi osaksi Rusin valtaa 900-luvun lopulla. Kaupunki mainitaan 1022 Rusin ruhtinaskuntana, jossa on oma piispanistuimensa. Sen ajatellaan kukoistaneen Mstislav Vladimirovitšin aikana tämän kuolemaan saakka 1036, mutta todellisuudessa jakso on epäselvä. Sen jälkeen kaupunki jäi kasogien (tšerkessien) valtaamaksi ja sen suhde Kiovan Rusiin on hämärä, joskin kaupunki mainitaan pari kertaa Rusin ruhtinaan vallassa. Ns. Igorin sotaulussa puhutaan sen valtaamisesta, mikä ainakin kuvastaa kaupungin tärkeää asemaa. Joka tapauksessa Tmutarakan pysyi transitiokaupan keskuksena sydänkeskialle saakka. Myös sen symbolinen merkitys osana muinais-Rusia säilyi ja sillä perusteltiin vielä myöhään poliittisia operaatioita. Iivana IV mm. oikeutti Astrahanin kaanikunnan kukistamisen 1550-luvulla juuri sillä, että se olisi muka ollut muinainen Tmutarakan ja siksi osa hänen perintömaitaan. (Karpov 1991, 1532; Göckenjan 1997, 820; Prohorov 1995, 123–125; Roždestvenskaja 1995, 122–123; Vernadski 1996, 313–324, 334–335, 344–347, 365, 370–372; Filjushkin 2008, 109.)⁴

Krim oli 1100-luvulta lähtien turkkilaissukuisten polovtsien herruudessa niiltä osin, kuin sitä ei kontrolloinut Konstantinopolin keisari. Konstantinopolin kukistumisen jälkeen 1204 alueen bysanttilaiset osat kuuluivat Trapezuntin keisarin valtakuntaan ja mongolit valtasit Krimin 1239–1240, minkä jälkeen siitä tuli Kultaisen

ordan ulus-niminen hallintoalue. (Karpov 1991, 1532.)

Idän ja lännen kohtauspaiikka

Perinteisesti myöhemmän Venäjän aluetta on kuvattu varhaiskeskiajalla viikinkien tienä Pohjolasta Bysanttiin ja Lähi-itään. Tämä on kuitenkin vain viikinkikaupan näkökulma. Itse asiassa karavaanitiet idän ja lännen välillä näkyvät kirjallisissa lähteissäkin viimeistään vuoden 906 *Raffelstetter Zollordnungista* alkaen, jossa säädellään rusien ja saksalaisten Tonavan kauppaa, ja muutenkin aron ja lännen yhteys on ollut paikallisesti ja laajemminkin erittäin tärkeää. Kiovan Rus oli järjestelmältään enemmän germaanivaltakunta kuin bysanttilainen yhteisö, ja Rusin asukkaiden todelliset jokapäiväiset yhteydet aron turkkilaiskansoihin olivat erittäin läheiset.⁵

Khersonesoksella näyttää olleen kreikkalaista ja kristillistä kulttuuria välittänyt tärkeä asema 900-luvun lopussa ja 1000-luvulla. Erityismerkityksen alue sai sitä kautta, että 300-luvulla syntyneen legendan mukaan keisari Traianus (98–117) olisi karkottanut sinne paavi Clemensin (92–99), joka olisi sittemmin kärsinyt Krimillä marttyyrikuoleman. Clemensillä oli varhaiskirkossa erityisasema apostolien Pietarin ja Paavalin marttyyrikuoleman todistajana, ja kertomus hänen karkotuksestaan oli keskiajalla laajalti tunnettu. Slaavien apostoli Konstantinus (Kyrillos) aloitti diplomaattisen toimintansa kasaarien kanssa, ja tällöin hänen sanotaan löytäneen Clemensin relikit ja siirtäneen ne lopulta Roomaan vuonna 867, missä ne asetettiin San Clementen kirkkoon. Slaavilähteiden mukaan pyhäinjäännökset kuitenkin pysyivät Khersonesoksessa, kunnes ruhtinas Vladimir Svjatoslavitš siirretti ne 980- ja 990-lukujen taitteessa Kiovan Jumalanäidin kymmenyskirkkoon Kiovan metropoliitanistuimen perustamisen yhteydessä. Thietmar Merseburgilainen jopa nimittää tämän mukaan koko kirkkoa paavi Clemensin kirkoksi. Mahdollisesti relikit oli jaettu

useaan osaan, kuten oli tapana. (Korpela 2001, 41, 81, 86, 88–89, 94, 153.)⁶

Toinen Krimin välittäjäasemaa korostava kertomus on legenda apostoli Andreaan lähetysmatkasta ”muinaiselle Venäjälle”. Apostoli saapui nimenomaan Khersonesoksen kautta. Apostoli Andreaksella oli erityisasema paitsi Kiovan Rusin ensimmäisenä kristillisenä kasta-jana ja apostolina niin myös koko myöhemmän Venäjän siunaajana. Kertomus lienee syntynyt 1000-luvulla ja korvasi kertomuksen pyhästä Clemensistä slaavien apostolina. Kertomus apostoli Andreaksen matkoista laajeni pian koskemaan Novgorodia, ja lopulta hänen väitetään käyneen siunaamassa pyhiä paikkoja aina Laatokan Valamoa myöten. Tämän vuoksi apostoli Andreaksella on aivan erityinen asema venäläiskansallisessa ortodoksiassa. (Povest vremennyh let, prooem; Korpela 2001, 53, 93–94, 201; Tšitšurov 1992, 206–212; Miller 1979, 326.)

Kauppa Keski-Aasiaan oli tärkeää jo antiikin aikana. Sehän oli eräs syy mm. Krimin kolonoi-den syntyyn. Myöhemminkään yhteys ei katkennut eikä kauppa rajoittunut vain ylellisyystavaroihin. Mongolivalloitus 1230- ja 1240-luvuilla ei myöskään merkinnyt tämän kaupan loppua, vaan Kultaisen ordan valtakunnan muodostuminen itse asiassa vahvisti sitä: kaupungit ja kaupan volyyymi kasvoi. Itse 1240-luvun tuhot korjattiin pian: fransiskaanihättiläs Johannes de Plano Carpini tapasi Kiovaissa italialaisia kauppiaita jo saman vuosikymmenen aikana ja suurhävityksen kärsinyt Rjazan elpyi pian kaupalliseksi keskuksiksi. (Relation des Mongols 1838, c. ultimum (= 9), § IV.2; Noonan 1992, 321.)

Eräs mongolikaupan tunnetuista erikoisuuksista on se, että vaikka Ordan kauppatavaroita saapui Novgorodiin, ei niitä tunneta lainkaan Novgorodista länteen suuntautuneessa kaupassa. Erityisen kummallista tämä on siksi, että Novgorodin Hansa-kaupasta on arkistoituna erittäin runsaasti asiakirjoja. Ordan kauppa Länsi-Eurooppaan ohjautuikin Krimin ja Moldovan kautta Tonavalle ja Bosporille.

Keskeiseen asemaan nousi Krimillä sijainnut Caffa. Genovalaiset perustivat kaupungin 1270–1275. Seuraavalla vuosisadalla sen kautta välittyi Peraan, Genovaan ja ylipäätään länteen huomattava määrä eteläistä reittiä kulkevasta idänkaupasta, jonka tärkeitä artikkeleita olivat orjat, itämaiset ylellisyystavarat, silkki ja mausteet. Osa Caffan kaupallisista yhteyksistä kulki Moldovan kautta Puolaan. Kaupungin asema heikkeni 1400-luvulla Timur Lenkin hävitysten myötä. Krimille perustettiin myös muita läntisiä kaupunkeja (Cembalo, Soldaia, Vosporo), ja siellä oli roomalaiskatolinen piispanistuin 1300-luvun alusta. (Karpov 1991, 1532–1533.)

Krimin asemaa Mongoli-imperiumin ja lännen kohtaamispaikkana heijastaa sekin, että fransiskaanihättiläs Willem van Rubruck kulki keväällä 1253 Palestiinan Jaffasta Karakorumiin Konstantinopolin ja Krimin kautta. Rubruckin kertomuksesta käy myös selkeästi ilmi se, kuinka esim. juuri Soldaian (nyk. Sudak) kaupunki oli transitiokaupan keskus. (Matka Mongoliaan, ix, 1–2.)

Krimin kaanikunta

Kultainen orda muodosti kukoistavan, hallinnoltaan turkkilaiskielisen (*polovtsi*) valtakunnan

Krimin kaanikunta.

itäisen Euroopan alueella kaani Uzbekin (1312–1342) aikakaudella. Silloin islamista tuli myös valtion virallinen uskonto ja historiassa siirrytään puhumaan mongolien sijasta tataareista. Valtakunta sortui sisäisiin riitoihin 1400-luvulla ja jakautui useaksi kaanikunnaksi 1430-luvun jälkeen. Merkittävin osa niistä jäi parin seuraavan vuosisadan aikana muotoutuneen Moskovan valtakunnan ekspansion osaksi, minkä eräänä tuloksena oli moskovalaisvenäläisen kulttuurin ja valtion syntyminen mutta samalla tähän sisältyneen voimakkaan tataarikomponentin säilyminen. Samalla tavalla kuin Moskova julisti itseään Uudeksi Roomaksi länteen, se kertoi idän islamilaisille valtakunnille olevansa Kultaisen ordan perillinen ja ”Valkoinen Kaani”.⁷

Mongolit olivat pysyneet poissa varsinaiselta Venäjän metsäalueelta, vaikka alistivatkin sen herruuteensa 1240-luvun alussa. Sitä vastoin he asettuivat karjalaumoineen talvileireihin etelän aroille ja Krimin niemimaalla. Näin Krimin alueen väestö (polovtseja, alaaneja, slaaveja, armenialaisia, gootteja, kreikkalaisia, ym.) joutui varsinaista Venäjää ja Ukrainaa enemmän mongolien suoranaiseen alaisuuteen, mikä jätti jälkensä myöhempään yhteiskunnalliseen rakenteeseen. Krimille asettui myös mongolien käskynhaltija toisin kuin venäläisruhtinaskuntiin. Tämän residenssi oli Solhatissa (Saryi Krym), minkä vuoksi koko niemimaata alettiin vähitellen kutsua nimellä Krim (Krym). (Sakharov 1978, 99.)

Krimin kaanikunta muodostui 1442 Kultaisen ordan hajotessa, kun Krimin ja nykyisen Etelä-Ukrainan ja Etelä-Venäjän aron nomadismista paikkaan sidottuun elämänmuotoon siirtyneet tataarit muodostivat oman valtakuntansa ja kutsuivat kaaniksi Liettuassa maanpaossa asuneen giraī-klaaniin kuuluneen Hāḡḡī Giraīn (1433–1465). Osmanit valtasivat Krimin kuitenkin jo 1475, minkä jälkeen giraīt olivat osmanien vasalleja samalla tavalla kuin Kaakkois-Euroopan valakki- ja slaaviruhtinaat. Sen lisäksi Krimin niemimaalla oli turkkilainen sotilashallintoalue (*sadzhack*), joka oli suoraan Istanbulin alainen. (Karpov 1991, 1533; Filjushkin 2008, 72.)

Krimin kaanikunnan pääkaupunki siirtyi Solhatista Bahčesarayhin jo Mengli-Giraīn (1468–1515) hallintokaudella, ja se kattoi varsinaista Krimiä laajemman alueen: Dnepr- ja Bugjokien välisen aron, Azovanmeren itäpuolelta Ei- ja Kubanjokien välisen alueen ja Krimin pohjoispuolisen aron alisen Dneprin länsirannalla. Ydin kuitenkin pysyi itse niemimaalla, koska se oli sotilaallisesti ihanteellinen puolustaa: Perekopin kannas oli kulkukelpoisena kapea ja sen ulkopuolella on suota ja meri. (Filjushkin 2008, 58–65.)

Itä-Euroopan suurpoliittiseksi ongelmaksi muodostui 1200-luvulta alkaen nykyisen Ukrainan ja Valko-Venäjän alueen asema muotoutuvien Moskovan ja Krakovan (Puolan) territoriaalivaltakuntien välissä. Kumpikin esitti 1300-luvulta lähtien sitä koskevia vaatimuksia, mitkä ilmenivät monimutkaisen kirkkopolitiikan käännteissä. Yksinkertaistaen riideltiin siitä, missä on Kiovan ja Rusin metropoliitan istuin. Moskovan mielestä se siirtyi vuosien 1299–1326 välisenä aikana Vladimirin kautta Moskovaan. Krakovan näkemyksen mukaan taas Kiovan metropoliitan istuin säilyi lännessä, ja aika ajoin Konstantinopolin patriarkka nimitti metropoliittoja myös länteen. ”Lopullisesti” lännen metropoliitanistuin perustettiin ensin ”tilapäisesti” 1415 ja sitten ”pysyvästi” 1458.

Tilanne jatkui tällaisen aina 1600-luvun sotiin saakka, jolloin Krakovan ekspansio päättyi ja Moskova alkoi aktiivisesti laajeta länteen. Kun metropoliitta Dionysii Balaban siirtyi Moskovan valtaamasta Kiovesta Puolan alueelle 1658, ei Moskova voinut hyväksyä sitä, että sen alueen kirkollista toimintaa olisi johdettu ”vihollisen puolelta”. Se nimitti Tšernigovin arkkiepiispa Lazar Baranovitšin hoitamaan myös Dneprin itärannan metropoliitan tehtäviä. Koko Ukrainan kirkko siirrettiin lopulta Konstantinopolin patriarkaattista Moskovan patriarkaattiin 1686. (Subtelny 1989, 156–157.)

Myöhäiskeskiajan valtakunnanmuodostuksen ulkopuolelle Puolan, Osmani-imperiumin, Unkarin, Moldovan ja Moskovan väliin jäi myös taustaltaan hyvin heterogeenista väestöä, joka

harrasti erilaisia maatalouselinkeinoja, kalastusta ja metsästystä sekä mahdollisuuksien mukaan teki ryöstöretkiä vesireittejä pitkin aina Irania myöten aivan muinaisten viikinkien tapaan. Heitä kutsutaan kasakoiksi.

Pian kasakoita alettiin pitää myös sotajoukkoina. Mallina olivat ehkä tataarien rajasotilaat, joiden tehtävänä oli sinänsä vapaina, mutta alueen pysyvinä asukkaina vastata raja-alueen turvallisuudesta. Ensimmäisenä järjestelmä syntyi aliselle Dneprille, jonka ”koskien alapuolisista” zaporogi-kasakoista tuli ehkä kuuluisin ryhmä. Alisen Donin alueen kasakat olivat muodostuneet jo 1500-luvun puoliväliin mennessä. Vuosisadan loppuun tultaessa järjestelmä oli levinnyt myös idemmäksi. (Korpela 1999, 175–177; Filjushkin 2008, 35–39.)

Moskova ja Puola liittoutuivat keskinäisessä kilpailussaan tataarien kanssa. Nämä olivat Kultaisen ordan hajottuakin sotilaallisesti varsin mahtavia. Kultaisen ordan välittömän seuraajan Suuren ordan kilpailijat Nogain orda ja Astrahan olivat Moskovan kumppaneita. Aluksi Krimin kaanikunta oli Puolan Kazimierz IV:n (1447–1492) liittolainen, mutta osmanien valloituksen jälkeen se siirtyi Suuren ordan vastustajan Moskovan leiriin ja Puola liittoutui Suuren ordan kanssa. Moskova ja Krimin kaanikunta löivät lopullisesti Suuren ordan Tihaja Sosnan taistelussa 1502. (Filjushkin 2008, 2, 57–71; Korpela 1999, 85–87.)

Moskova ja sen liittolainen Moldova tukivat jatkossakin Ukrainan alueen eri kapinoita Puola-Liettuan hallintoa vastaan, koska ne väittivät Liettuan harjoittavan alueella ortodoksien uskonvainoa. Kapinoista kuuluisin lienee Mihail Hlinskyn vuosien 1505–1507 nousu Moskovan ja Krimin tuella. Mihail oli tataarisukua, länsimaisen sivistyksen saanut, lännessä opiskellut, tunnustukseltaan roomalaiskatolinen ja ollut mm. Savoijin ja Liettuan palveluksessa. Hän ei siten edustanut suinkaan mitään yksiselitteisiä itäisiä arvoja. Hänen tavoitteenaan oli nykyisen Valko-Venäjän ja Ukrainan erottaminen Liettuan suuriruhtinaskunnasta. Kapina kuitenkin epäonnistui, ja Mihail Hlinsky pakeni Moskovaan.

Kazimierz IV:n seuraaja Jan Olbracht kärsi Bukovinassa 1497 murskatappion turkkilaisille, eikä hänen veljensä Aleksander menestynyt Ukrainan-politiikassaan sen paremmin. Muutos tilanteeseen tuli Zygmunt Staryn (1506–1548) aikana, kun tämä teki liiton Krimin kaanikunnan kanssa, mikä rauhoitti osittain tilannetta Etelä-Ukrainassa.

Krimin kaanikunta siirtyikin pian vuoden 1507 jälkeen Moskovan viholliseksi. Krimin alueen paimentolaistalous oli varsin heikoktuottoista, mikä johti 1500-luvun alussa siihen, että kaanikunta alkoi ryöstellä systemaattisesti ympäröiviä alueita ja kiristää lunnaita panttivangeista ilman tarkoitusta laajentaa territoriota tai perustaa alueelle hallintoa. Etenkin Etelä-Ukraina ja Etelä-Venäjä olivat jatkuvien hyökkäysten kohteena ja Moskovakin poltettiin 1521.

Moskovan alueellinen laajeneminen saavutti Etu-Kaukasian eli tšerkessien alueen 1552. Astrahanin kukistamisen jälkeen sille aukeni mahdollisuus vallata myös Krim. Iivana IV:n (1533–1584) loppukauden sekasortoinen hallinto kuitenkin muutti tilanteen 1560-luvulla ja laajenemisen sijaan Moskova joutui puolustuskannalle. Krimin tataarien ryöstöretket ulottuivat yhä pitemmälle pohjoiseen. Moskova ryöstettiin ja poltettiin uudelleen 1571. Sekasorron aikana (1598–1613) ja sitä seuranneena heikkoutensa aikana 1600-luvulla Moskova oli jatkuvan kiristyksen kohteena. Valtakunta maksoi erilaisia ”lahjoja”, lunnaita ja veroja Krimille samalla kun tataarit ryöstivät satojatuhansia ihmisiä orjiksi myydäkseen heitä edelleen Osmani-imperiumiin. Moskovan Krimin-politiikka oli varovaista siksikin, että se pyrki välttämään konfliktia osmanien kanssa aina 1600-luvun lopulle saakka. (Sakharov 1978, 99–100; Filjushkin 2008, 7–8, 58–62, 72–74, 112–141; Bushkovitch 2006, 489–490.)

Moskovan kannalta tilanne kaakossa ja etelässä muuttui täysin, kun se oli liittänyt itseensä pääosan Ukrainaa ja viimein muodollisestikin 1667 tullut suoraan kosketukseen Osmani-imperiumin kanssa. Varsinainen ekspansio etelään käynnistyi 1600-luvun lopulla. Tavoitteena

lienee ollut territoriaalivallan perustaminen aroille ja uusien veronmaksajien saaminen aivan samalla tavalla, kuin valtakunta oli laajentunut Karjalan metsiin ja Siperiaan 1500-luvun lopulta lukien. Ukraina ja Krim tosin olivat taloudellisesti ja kaupallisesti erittäin rikkaita alueita ja siten poikkesivat olennaisesti pohjoisen ja idän laajenemissuunnista. Lisäsyynä oli pääsy Mustanmeren rantaan ja ehkäpä myös muinaisen Tmutarakanin ruhtinaskunnan palauttaminen valtakunnan yhteyteen.

Suvereenien valtakuntien muodostuminen koitui kasakoiden kohtaloksi. 1600-luvulla kasakat yrittivät tasapainotella Puolan, Moskovan ja Krimin välissä. Vuosisadan puolivälin Bogdan Hmelnytskijn johtaman vapaussodan tukijana oli periaatteessa Krimin kaani Islam-Giraī (1644–1654), mutta tämä petti useaan kertaan liittolaisensa. Lopulta Andrusovon rauha Puolan ja Moskovan välillä 1667 ja Bahčesarayn rauha osmanien ja Moskovan välillä 1681 solmittiin kasakoiden kustannuksella. Kasakoiden itsenäisyyttä yritti uusissa oloissa puolustaa Stepan Mazepa (1644–1709) liittoutumalla Ruotsin kanssa. Pultavan tappio 1709 oli kuitenkin kasakoille vielä tuhoisampi kuin Ruotsille: kasakat alistettiin suoraan Pietarin keskushallinnolle. (Subtelny 1989, 113–168; Sakharov 1978, 100; Plochy 2008, 66–68.)

Krimin kaanikunnan sotilaallinen heikkeneminen tapahtui yhdessä Osmani-imperiumin heikkenemisen kanssa. Ensimmäinen Venäjän menestyksekkäs hyökkäys Krimille tapahtui 1735–1739, mutta lopullinen Krimin erottaminen Osmani-imperiumista onnistui sille vasta vuosien 1768–1774 sodassa. Aluksi kaanikunnasta erosi nomaadinen Nogain orda itsenäiseksi valtioksi Venäjän tuella. Nogait siirtyivät aiemmalta asuinseudultaan Kubanjoen itäpuolelle. Kūčuk Kainardašin rauhassa 1774 Turkki luopui ylivallastaan Krimillä, ja näin Krimin kaanikunnasta tuli suvereeni. Venäjä pyrki löytämään hallitsijaksi lojaalin kaanin, mutta ei onnistunut useasta eri giraī-klaanin ehdokkaasta huolimatta löytämään sellaista, joka olisi tyydyttänyt samalla sekä Venäjää että paikallisia.

Useiden kapinoiden ja levottomuuksien jälkeen Krim liitettiin Venäjään 1783, ja Jassyn rauhassa 1792 se sai kansainvälisen tunnustuksen. (Munro 1978, 114–116; Bushkovitch 2006, 490; Ananich 2006, 397; Ragsdale 2006, 510, 513.)

Konstantinopolin vapauttaja

Mehmet el-Fatih (1451–1481) kukisti Konstantinopolin, Uuden Rooman 1453, mikä merkitsi kristitylle maailmankuvalle maailmanlopun alkua. Siksi suunnitelmia Konstantinopolin takaisin valtaamiseksi käynnistettiin piankin. Balkanin ortodoksit näkivät Moskovassa kaikkien maailman ortodoksien suojelijan, mitä Moskova itsekin innokkaasti markkinoi. Toisaalta paavi ja läntinen keisari valmistelivat aina 1400-luvun lopulta innokkaasti turkkilaisvastaista ristiretkeä, koska osmaniekspansio uhkasi Länsi-Eurooppaa.

Moskovan näkökulmasta tilanne oli kuitenkin toinen. Sen kannalta Kultaisen ordan perillisten valtakunnat muodostivat islamilaisen vihollisen. Etelässä ekspansio pysähtyi ja Krimin kaanikunta pysyi valloittamatta. Moskova ei ollut sotilaallisesti riittävän voimakas vastustamaan itsensä kokoisen Krimin lisäksi vielä Osmani-imperiumia.

Kaukainen Osmanivaltakunta oli Puola-Liettuan ja meren takana. Huolimatta paavillisista ponnisteluista ja jesuiittojen ristiretkimissiosta, Iivana IV ja muut Moskovan johtajat eivät innostuneet osmaneista ja Konstantinopolista, jonka patriarkkaakin pidettiin pikemmin epäilyttävänä lännen liittolaisena kuin aitona oikeauskoisena kristittynä aina 1600-luvun puoliväliin saakka. (Santich 1995; Nitsche 1991.)

Tilanne muuttui Puolan kansainyhteisön romahtamisen takia, kun Moskova laajeni Osmani-imperiumin rajanaapuriksi. Ensimmäiset sotaretket Krimin valtaamiseksi tapahtuivat jo 1687 ja 1689, mutta ne päättyivät onnettomasti, mikä johti osaltaan Sofia Aleksejevnan ja ruhtinas Golitsynin hallinnon kaatumiseen. Tästä ajasta alkaen Moskova oli kuitenkin ottanut julkiseksi tehtäväkseen Konstantinopolin, Uuden

Rooman, vapauttamisen ja siten osallistui lännen turkkilaismissioon. (Hösch 2002, 111; Bushkevitch 2006, 490; Sakharov 1978, 98–99.)

Moskova ekspansioitiin kohti Mustaa merta aivan 1700-luvun alusta lähtien vaihtelevalla menestyksellä. Viimein Kūčuk Kainardašin rauhassa 1774 Venäjä sai pysyvän oikeuden Mustanmeren pohjoisrantaan. Tätä seuranneessa kahdessa sodassa (1787–1792, 1806–1812) ja niitä seuranneessa Bukarestin rauhassa Venäjä ulottui Etu-Kaukasiasta Prutjoelle. Näiden lisäksi se oli jo aiemmin Puolan jakojen tuloksena saanut lopunkin Ukrainasta valtaansa. Niinpä Venäjältä oli tullut 1700-luvun lopulla 1500-luvulta alkaneen ns. itämaisen kysymyksen aktiivinen osapuoli. (Hösch 2002, 111, 115–117.)

Samalla Venäjä otti itselleen virallisen aseman Balkanin ortodoksisten kristittyjen suojelijana osaksi Habsburgien ekspansiota vastaan suunnattuna toimena. Tämä johti jo 1700-luvulla laajamittaisiin suunnitelmiin kristillisen valtion perustamiseksi Balkanille eli Osmani-imperiumin eurooppalaisten alueiden jakamiseksi. Taustalla olivat Venäjän intressit Bosporin salmella eli pääsy Välimerelle. Venäjän aktiivisuus johti samalla 1800-luvun alusta lähtien sen sotkeutumiseen alueen vapautusliikkeisiin Kreikan vapaussodasta alkaen. (Hösch 2002, 116–123, 141–153, 167–170.)

Krimin sota oli vain pieni osaepisodi tässä 1700-luvulta alkaneessa ja edelleen jatkuvassa kilpailussa Balkanin herruudesta. Kesällä 1853 kariutuivat diplomaattiset pyrkimykset estää Balkanin voimatyhjiön hallinnasta aiheutuva sota, ja sulttaani julisti Venäjällä sodan lokakuussa. Venäläiset tuhosivat turkkilaisten laivaston Sinopessa pian tämän jälkeen, mikä johti siihen, että Ranska ja Englanti olivat pakotettuja tulemaan sulttaanin tueksi estääkseen Venäjän hillitsemättömän laajenemisen Mustallamerellä ja Balkanilla. Sota ekspansioitiin aina Pohjois-Eurooppaa myöten, mutta sai nimensä Krimistä Sevastopolin piirityksen vuoksi. Linnoitus kesti piiritystä lähes vuoden ennen antautumistaan 1855. Lopulta Venäjä solmi rauhan maaliskuussa 1856, luopui laajoista suojeleuoikeuksistaan

Balkanilla ja lakkautti Mustanmeren laivastonsa. Itse itämaista kysymystä sota ja rauha eivät lopettaneet. (Hösch, 2002, 123–129.)

Krimin tataarit

Krimin kaanikunnasta tuli osa Venäjän imperiumia 1783. Siitä muodostui ensin ruhtinas Potemkinin alaisen gubernija-järjestelmän Tavritšeskaja Oblast 1784. Vuonna 1796 aluetta hieman laajennettiin ja siitä tuli Novorossiski Kraj. Huomiota herättää nimen Krim jättäminen syrjään ja toisaalta antiikin aikaisen Taurisin ja uusvenäläisyyden korostaminen. Edellinen kuvaa pietarilaisklassismia ja sen antiikki-innostusta, johon koko Pietari Suuren keisarius tukeutui. Potemkin oli Taurisin ruhtinas, ja osin hänen johdollaan Krimin alueen klassillista antiikkia alettiin tutkia ja tallentaa suurella innolla 1700-luvun lopulla. Jälkimmäinen nimi on taas viite heräävästä kansallisromantiikasta ja nationalismista. (Munro 1978, 116.)

Moskovan valtaamalla Puolan kansainyhteisön ja Krimin alueilla eli erittäin paljon etnisesti venäläisistä poikkeavaa, ei-slaavilaista väestöä. Venäjän myöhempi juutalaisväestö oli mm. peräisin juuri näiltä alueilta. Myös Krimillä asui paljon juutalaisia. (Nathans 2006, 186–187.)

Krimin väestö oli monietnistä jo muinaisuudessa. Krimin asema kulttuurien ja kaupan raja-alueena on johtanut läpi historian yhä uusien ihmisryhmien muuttamiseen niemimaalle. Kuitenkin alueella lienee asunut turkkilaista kieltä puhuvaa väestöä niin pitkään kuin tiedetään. Krimin kaanikunnan muodostuminen vahvisti tämän tataariväestön kulttuurin ja myös islamin asemaa alueella. Tataarit myös antoivat Krimille sen nykyisen nimen. Venäläisvalloitus 1700-luvun lopulla puolestaan aloitti voimakkaan venäläistymisen ja venäläistämisen.

Muslimien kohtaaminen on Venäjän historian suuria perusongelmia. Aron pakanat ja sittemmin muslimitataarit kuvattiin keskiaikaisissa ja uuden ajan alun lähteissä pahuuden ruumiillistumina, joiden perimmäinen tarkoitus ei ollut ryöstää rikkauksia itselleen vaan pelkästään toteuttaa

pahuuden missiota eli olla itsetarkoituksellisesti pahoja. Tästä kuvasta huolimatta kauppasuhteet olivat koko ajan sotia ja ryöstöjä tärkeämpiä ja väestöt sekoittuivat myös perheenmuodostuksen kautta. Jo 1000-luvulta tunnetaan runsaasti ruhtinasavioliittoja slaavien ja aron väestön välillä. Moskovalaiskaudella tataarien muutto Moskovaan ja Moskovan Venäjälle oli laajaa. Tataarien arvostuskin oli jopa niin suurta, että 1500-luvulla ruhtinaiden sukutauluihin väärennettiin tataarisiisiä, jos näitä ei oikeasti ollut. (Noonan 1992, 301–326; Chekin 1992, 9–28; Khodarkovsky 1999, 248–249; Korpela 2008, 283.)

Krimin Venäjään liittämisen myötä 1700-luvun lopulla valtakuntaan tuli runsaasti lisää muslimeja. Keskushallinto pyrki järjestämään epälojaaliksi pelkäämänsä väestön hallinnan eri keinoin. Muslimeja yritettiin integroida mm. niin, että vanhojen turkkilaiselinten toimintaa pyrittiin jatkamaan osana keisarillista hallintoa, minkä ohella muslimeja myös asetettiin erilaisten hallintoyksiköiden valvontaan. Pyhän synodin mallin mukaan organisoitiin 1788 keskitetty muslimihallinto, ns. Orenburgin hengellinen muslimineuvosto. Ensimmäinen valtiopakirjapaino perustettiin muslimikirjallisuutta varten 1802 Pietariin, mistä se siirtyi Kazaniin. Muslimijohtajille asetettiin ortodoksipapistoa vastaavia kansalaisten rekisteröimisvelvoituksia (metrikoiden ylläpito), ja lopulta muslimipapistoa tuli armeijaankin. (Bobrovnikov 2006, 205–223.)

Krimin tataareita siirtyi 1700-luvun lopulta lähtien runsaasti ennen muuta Turkkiin. Tämä muutti olennaisesti alueen etnistä, kulttuurista ja taloudellista rakennetta. Aluksi Katariina Suuren (1762–1796) hallinto kohteli Krimiä liberaalisti, jotta olisi vältetty mm. Volgan tataarien hallinnossa kohdatut ongelmat. Kun Jassyn sopimuksen myötä 1792 Krimin siirtyminen Turkilta Venäjälle vahvistui muodollisestikin, alettiin alueella kuitenkin soveltaa venäläisiä käytäntöjä maaorjuudesta alkaen. Huonon taloustilanteen lisäksi venäläis-turkkilaiset vihamielisyydet tukivat voimakasta emigraatiota, ja 100 000–300

000 tataaria oli muuttanut 1800-luvun toiselle vuosikymmenelle tultaessa Turkkiin.

Toinen muuttoaalto johtui Krimin sodasta. Osa tataareista karkotettiin sisämaahan epälojaalina väestönä, ja suureen joukkoon tarttui paniikki, koska pelättiin laajoja kostotoimia ja maanpetossyytteitä. Vaikka Venäjän valtio yritti rajoittaa muuttoa, noin 135 000 tataaria siirtyi Turkkiin. Kolmas muuttoaalto tapahtui 1870-luvulla, kun noin 60 000 tataaria siirtyi uskonnollista vainoa peläten. Lopulta vuosisadan vaihteessa vielä noin 20 000 tataaria muutti Turkkiin. (Lazzerini 1978, 102–104; Munro 1978, 116.)

Loput tataarit eli virallisen tiedon mukaan 202 000 henkeä karkotettiin Krimiltä vuonna 1944 kollektiivisena rangaistuksena yhteistyöstä saksalaisten kanssa. Suuri osa asutettiin Uzbekistaniin. Vaikka päätös kumottiin 1967, ei paluumuutto käynnistynyt ennen Neuvostoliiton romahdusta. Näin Krimistä oli tullut täysin venäläistä aluetta. Käytännössä tataareja on palannut seudulle 1990-luvulta lähtien. (Smith 2006, 502; Shearer 2006, 202; Taubman 2006, 282–283.)

Sevastopol ja Jalta

Krimin liittämisen Venäjään johti sotalaivaston keskuspaikan perustamiseen alueelle ja samalla sen kiinteää integroitumista osaksi Venäjän imperiumia. Aqyarin kylän satamaa rakennettiin venäläisvallan alusta lähtien sotalaivaston tarpeisiin. Siitä muodostettiin tukikohta, joka nimettiin Katariina II:n ukaasilla 10.2.1784 klassismin hengessä nimellä Sevastopol (Sevastos = Σεβαστός = Augustus = (antiikin) keisari; πόλις = kaupunki). Itsessään kaupunki on käytännössä sama kuin muinainen Kheronesos, joka sijaitsee vajaan viiden kilometrin päässä Sevastopolin itäpuolella. Sevastopolin historia liittyy paitsi Mustanmeren laivastoon niin myös siellä palvelleeseen merimiehistöön, joka oli 1800-luvulta lähtien poliittisesti aktiivista. Varsinkin neuvostokirjallisuus nosti tämän seikan voimakkaasti esille. Lisäksi Sevastopolin historiaan kuuluvat piiritykset Krimin sodan ja toisen maailmanso-

dan aikana. (Paramonova 1983, 96–97; Popov 1983, 97–99; Ploky 2008, 11–12, 184–195.)

Krimin 1800-lukua leimasi venäläistyminen. Yläluokan lomanviettopaikkaa rakennettiin innolla, mistä on edelleen jäljellä merkittävää huvilakulttuuria ja palatseja. Samalla venäläisväestö korvasi vähitellen turkkilaisen ja kreikkalaisen väestön. Koko tataarihistoria loistaa demonstraatiivisesti poissaolollaan. Monia merkittäviä rakennustaiteen varhaisia monumentteja jopa tuhoutui 1800-luvulla.

Vallankumouksen aikana tataarit epäonnistuivat pyrkimyksessään perustaa oma valtio Krimille. Krimistä muodostettiinkin autonominen neuvostotasavalta 1921, ja se säilyi edelleen laivastotukikohtana ja lomaparatiisina. Väestökehitys jatkui aiempaan tapaan: turkkilais- ja kreikkalaisväestö väheni ja tilalle tuli venäläisiä. Toisen maailmansodan jälkeen Krimin väestön puhdistus vietiin loppuun. Tataarien jälkeen karkotettiin kreikkalaiset, armenialaiset ja bulgaarit Keski-Aasiaan. Vuonna 1945 autonominen tasavalta lakkautettiin ja Krimistä tuli ”lääni” eli *oblast*.

Erityisasemaan kohosi niemimaan Jaltan kaupunki, joka oli suomalaisillekin tuttu lomanviettokohde. Tolstoi ja Tšehov viettivät siellä aikaansa, minkä lisäksi Jaltassa on niin Aleksanteri II:n kuin Nikolai II:kin kesäpalatsit. Maailman merkitykseen se nousi vuonna 1945 pidetyn Stalinin, Rooseveltin ja Churchillin välisen Jaltan suurvaltakonferenssin kautta, jossa päätettiin Saksan tulevasta kohtalosta.

Osa Ukrainaa?

Vaikka Krim on historiallisesti kohtaamisen ja kulttuurien siirtymisen aluetta, se on moskovalais-venäläisessä mielenmaisemassa osa ikuista Venäjää. Se oli jo Kiovan Rusin ruhtinaskunta Tmutarakanin muodossa. Koska Krimin ortodoksisuus on hyvin vanhaa, on se myös luonnollisesti osa ortodoksista maailmaa huolimatta myöhemmästä historiasta. Todellisuudessa tämä mielenmaisema on syntynyt moskovalais-venäläisen valtiomuodostuksen

myötä ja sen legitimaatioksi 1400-luvun alusta lukien. Erityisen tärkeä vaihe on 1800-luvun kansallisromanttinen historiankirjoitus ja sen tulkinta suurvaltavenäläisestä menneisyydestä. (Korpela 2001, 175–210; Korpela (painossa).)

Eräs tämän opin kulmakiviä on uskoa, että Venäjä olisi kasvanut Kiovan Rusin muinaisen viikinkivaltakunnan orgaanisena seuraajana koko itäslaavilaisen alueen hallitsijaksi. Siksi venäläiset puhuvat Kiovan Venäjän historiasta. Ukrainalaisille ja puolalaisille tämä näkemys indoktrinoitiin 1600-luvun puolivälistä alkaen ja erittäin aktiivisesti 1800-luvun venäläistämiskaudella. (Ploky 2008, 20, 43–48; Korpela 2001, 198–201.)

Kun Suomessa muistellaan 1800- ja 1900-lukujen taitetta sortovuosina ja venäläistämisen kautena ja ajatellaan, että Suomi oli Pietarin erityisen huomion kohteena, tulisi ymmärtää, että näin ei ollut. Kyse oli valtakunnallisesta yhdenmukaistamis- ja keskittämisspolitiikasta, jolla hajanaisesta imperiumista pyrittiin tekemään yhtenäinen, toimiva ja nykyaikainen valtio. Erityisenä venäläistämisen kohteena oli juuri Ukraina, jonka oman ja poikkeavan historian ja kulttuurin kansallisromanttinen isovenäläinen historiakirjoitus onnistuneesti selitti osaksi Venäjää. Samalla myös Krimiä yhdenmukaistettiin venäläiseksi.

Ukraina oli 1200-luvulta alkaen jäänyt osaksi krakovalaista valtiomuodostusta. Osana Puolan kansainyhteisöä alueen ukrainalaisuutta ja sivistystä alettiin vaalia länsieurooppalaistyyllisissä, jesuiittojen perustamissa oppilaitoksissa 1500- ja 1600-luvuilla. Puolan kansainyhteisö oli kuitenkin valtakuntana heikko, mitä voimistuva Moskova käytti 1600-luvun puolivälissä hyväkseen. Kasakoiden kapinan nojalla se tunkeutui Ukrainaan 1648. Vasili Vasilevitš Buturlinin johtama delegaatio saapui Kiovaan ottamaan vastaan uskollisuuden valan 18.1.1654 kiovalaisilta, joiden edustajana oli kasakkakapinoitsija Bogdan Hmelnytskij ja Kiovan metropoliitta Silvestr Kossiv. Syntyi niin sanottu Perejaslavlän unioni.⁸

Unionin tulkinta oli jo aikalaisille epäselvä, koska puolalaiskäytäntöön tottuneet ukrainalaiset odottivat myös tsaarin edustajan vannovan valan, kun taas Buturlin piti tätä mahdottomana. Olihan tsaari itsevaltiain toisin kuin Puolan kansanyhteisön kuningas. Näin tapauksen merkityksestä syntyi myös jatkossa ristiriitaisia tulkintoja varsinkin, koska siitä ei jäänyt yhtään kiistatonta kirjallista todistuskappaletta. Lopulta unionin kansainvälispoliittinen asema kuitenkin tunnustettiin Andrusovon rauhassa 1667. Sitten venäläinen käsitys tapahtumasta on tullut vallitsevaksi: se oli kahden veljeskansan liitto, jonka taustalla oli näille kansoille jo Vladimir Pyhän (978–1016) perustama yhteinen ortodoksinen usko. (Subtelny 1989, 134–136; Plokhly 2008, 90–112; Korpela 2001, 198.)

Kansallisromanttinen venäläistulkinta kuvaakin Perejaslavlin unionin merkinneen kahden suurimman itäslaavikansan ikuista, keskinäistä rakkautta, ystävyyttä ja liittoa. Se on peruuttamaton, kuten ortodoksinen avioliitto on peruuttamaton ja ikuinen: kahden täydellisen yksilön muuttuminen täydelliseksi pariiksi.

Neuvostoliittolaiselle mielenmaisemalle kolmen itäslaavilaisen heimon (venäläiset, valkovenäläiset ja ukrainalaiset) ikuinen ja ylihistoriallinen liittolaisuus ja veljeys olivat osa historiankirjoituksen ydintä, jota ei saanut kyseenalaistaa. Ukrainan eli Vähä-Venäjän liittolaisuus Iso-Venäjän kanssa oli tärkeää myös poliittisesti, koska periaatteessa Ukraina oli ainoa neuvostotasavalta, joka kykeni haastamaan keskushallinnon. (Subtelny 1989, 496–500.)

Perejaslavlin unionin 300-vuotisjuhlaa vietettiin koko Neuvostoliitossa näyttävästi ja ylimelän kansallisromanttisen historiantulkinnan raamien mukaan 1954. Lahjaksi Venäjä luovutti Ukrainalla Krimin niemimaan. Lahjaan liittyi kuitenkin useita ongelmia: historiallisesti Krim oli tataarien kotima, ja heidän karkottamisensa

ja mahdollisen paluun ongelmat kustannuksineen siirtyivät Ukrainan harteille. Krimin väestön enemmistö oli venäläisiä eikä ukrainalaisia. Lahja ei myöskään ollut erityisen suuri, koska jo alun perin Krimin siteet olivat Ukrainan suuntaan voimakkaammat kuin Venäjälle. Sitä paitsi Neuvostoliiton sisäisillä rajoilla oli lähinnä symbolista ja hallinnollista merkitystä, joka ei ulottunut lainkaan armeijaan ja sen tukikohtiin. Siten alueen keskeinen merkitys laivastotuki-kohtana ei kuulunut osaksi tätä lahjaa eikä se siten vaikuttanut Neuvostoarmeijaan mitenkään. (Subtelny 1989, 499–500.)

Neuvostoliiton hajoaminen muutti tilanteen kokonaan. Krim jäi osaksi itsenäistä Ukrainaa ja tärkeä Venäjän laivastotukikohta ”ulkomaille”. Kun Ukraina lisäksi on liukunut hyvin lähelle EU-Puolaa ja jopa lähes NATO:n jäseneksi, on alue muuttumassa Moskovan perspektiivistä vihollismaaksi, jona se oli aina 1700-luvun lopulle saakka. Krim oli myös kasvanut tärkeäksi osaksi Ukrainan taloutta. Siellä asuu paljon väkeä ja Orest Subtelny kutsuu sitä Ukrainan ”Floridaksi”. (Plokhly 2008, 166, 175–176, 180–212; Subtelny 1989, 530.)

Krim on siis nykyään osa Ukrainaa, johon se ei koskaan aiemmin ole edes kuulunut. Venäläinen ja venäläistetty alue se oli sitä ennen pari vuosisataa. Pitkän historiansa aikana Krim on kuitenkin lähinnä kuulunut Välimeren piirin kulttuuriin ja sen valtakunnille. Pisimpään yhteydet ovat olleet Turkkiin. Tietävästi Turkki ei ole esittänyt asiassa mitään puheenvuoroja tästä näkökulmasta sitten vuoden 1792. Tietenkään kukaan tervejärkinen diplomaatti ei myöskään esitä alueen liittämistä Turkkiin. Tämä osoittaakin hyvin sen, kuinka käyttökelvottomia historialliset argumentit ovat kansainvälisessä politiikassa: tämän soisi myös höynähtäneiden karjalanpalauttajien tajuavan.

Viitteet

- 1 Vaihtevat kirjoitusasut Khersonesos, Chersonesos, Chresonesus jne. johtuvat eri kielten translitterointisäännöistä sekä lähtökielestä (latina/kreikka). Kreikan X translitteroidaan periaatteessa Kh ja joskus yksinkertaistaen K esim. Kristus (Χριστός). Merkin latinalainen translitterointi on kuitenkin Ch, esim. Christ. Keskiajalla merkin takana ollut äänne ”pehmeni” ja siitä tuli ”kova h”, jolloin sen translitterointi esim. suomeen on perusteltua kirjaimella ”h”. Tämän vuoksi kaupungin slaavilaisen nimen kirjoitusasu on Herson. Kaiketi myös kreikkalaiset äänsivät kaupungin keskiajalla ”Hersonesos”.
- 2 Nimen etymologinen yhdistäminen Cesarea (Caesarea) -sanaan on väärä.
- 3 Ks. enemmän Korpela, (1993), 104–106, 112–116.
- 4 Volgan rannan Astrahanilla ei todellisuudessa ole mitään tekemistä Tmutarakanin kanssa.
- 5 Ks. enemmän Korpela (1996), 117.
- 6 Clemens ei ollut paavi vaan Rooman seurakunnan vanhin. Hanska (2005), 19–20; Krötzl (2004), 119–121.
- 7 Ks. enemmän Korpela (1999), 130.
- 8 Ks. enemmän Korpela (1999), 65–68, 96–99, 166–172.

Lähteet

- Ananich, Boris (2006), The Russian Economy and Banking System. – *The Cambridge History of Russia* II. Ed. by D. Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 394–425.
- Bobrovnikov, Vladimir (2006), Islam in the Russian Empire. – *The Cambridge History of Russia* II. Ed. by D. Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 202–223.
- Bredow, Iris von (1997), Chersonesos (Χερσόνησος). – *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike* 2. Stuttgart-Weimar: J. B. Metzler, 1116–1117.
- Bredow, Iris von (2002), Theodosia (Θεοδοσία; h. Feodosiya). – *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike* 12. Stuttgart-Weimar: J. B. Metzler, 337.
- Bushkovitch, Paul (2006), Peter the Great and the Northern War. – *The Cambridge History of Russia* II. Ed. by D. Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 489–503.
- Chekin, Leonid S. (1992), The Godless Ishmaelites: The Image of the Steppe in Eleventh-Thirteenth Century Rus. – *Russian History – Histoire Russe* 19. Chicago: Charles Schlacks Jr., 9–28.
- Constantinus Porphyrogenitus De Administrando Imperio* (1985). Greek text edited by Gy. Moravcsik, English translation by R. J. H. Jenkins. New rev. ed. Corpus Fontium Historiae Byzantinae I. Dumbarton Oaks Texts I. Washington D. C.
- Filjushkin, Alexander (2008), *Ivan the Terrible. A Military History*. London: Frontline Books.
- Göckenjan, Hansgert (1997), Tmutarakan. – *Lexikon des Mittelalters* 8. München: LexMA Verlag, 820.
- Hanska, Jussi (2005), *Kristuksen sijaiset maan päällä? Paaviuden historiaa apostoli Pietarista Johannes Paavali toiseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hösch, Edgar (2002) *Geschichte der Balkanländer. Von der Frühzeit bis zur Gegenwart*. München: C. H. Beck.
- Karpov, Sergej P. (1991), Krim (Taurica, Tauria). – *Lexikon des Mittelalters* 5. München: LexMA Verlag, 1532–1533.
- Khodarkovsky, Michail (1999), Taming the “Wild Steppe”: Muscovy’s Southern Frontier, 1480–1600. – *Russian History – Histoire Russe* 26. Chicago: Charles Schlacks Jr. Publisher, 241–297.
- Korpela, Jukka (1994), An Explanatio Christiana of the Roman God-Emperor. – *Antiikin asialla - Pertti Huttusen ja Unto Paanasen 60-vuotisjuhlakirja*. Acta Societatis Historicae Ouluensis, Scripta Historica, XXI, 57–66.
- Korpela, Jukka (1993), Annan ja Vladimirin avioliitto n. 989. – *Historian Päiviä – Päivi Setälän 50-vuotisjuhlakirja*. Jyväskylä: Gummerus, 104–117.
- Korpela, Jukka (painossa), Die Einsetzung des Metropolitan Petr Moskovskij im Jahre 1308 als ein Momentum in der russischen mittelalterlichen

- und frühneuzeitlichen Historiographie. – *Miscellanea Medievalia* 35.
- Korpela, Jukka (1996), *Kiovan Rusj – Keskiajan eurooppalainen suurvalta*. Hämeenlinna: Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto.
- Korpela, Jukka (2001), *Prince, Saint and Apostle – Prince Vladimir Svjatoslavič of Kiev, His Posthumous Life, and the Religious Legitimization of the Russian Great Power*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Korpela, Jukka (2008), *The World of Ladoga – Society, Trade, Transformation and State Building in the Eastern Fennoscandian Boreal Forest Zone ca. 1000–1555*. Berlin : Hopf.
- Krötzel, Christian (2004), *Pietarin ja Paavalin nimissä. Paavit lähetystyö ja Euroopan muotoutuminen (500–1250)*. Helsinki: SKS.
- Lazzerini, Edvard J. (1978), Crimean Tatars, Emigration of. – *The Modern Encyclopedia of Russian and Soviet History* 8. Gulf Breeze: Academic International Press, 102–104.
- Matka Mongoliaan vuosina 1253–1255. Veli Wilhelm Rubrukin matkakuvauus Ranskan kuninkaalle Ludvig IX:lle (painossa)*. Suom. Sami Jansson. Johdanto ja viitteet Antti Ruotsala.
- Miller, David B. (1979), *The Velikie Minei Chetii and the Steppenaia Kniga of Metropolitan Makarii and the Origins of Russian National Consciousness*. Berlin: Harrassowitz.
- Munro, George E. (1978), Crimea, Russian Annexation of. – *The Modern Encyclopedia of Russian and Soviet History* 8. Gulf Breeze: Academic International Press, 114–116.
- Nathans, Benjamin (2006), The Jews. – *The Cambridge History of Russia* II. Ed. by D. Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 184–201.
- Nitsche, Peter (1991), “Nicht an die Griechen glaube ich, sondern an Christus“. *Russen und Griechen im Selbstverständnis des Moskauer Staates an der Schwelle zur Neuzeit*. Köln: Droste.
- Noonan, Thomas S. (1992), Rus, Pechenegs, and Polovtsy: Economic Interaction along the Steppe Frontier in the Pre-Mongol Era. – *Russian History – Histoire Russe* 19. Chicago: Charles Schlacks Jr. Publisher, 301–326.
- Paramonova, G. V. (1983), Sevastopol Military Organization of the Russian SD Party. – *The Modern Encyclopedia of Russian and Soviet History* 34. Gulf Breeze: Academic International Press, 96–97.
- Plokhly, Serhii (2008), *Ukraine & Russia. Representations of the Past*. Toronto: Toronto University Press.
- Popov, M. Ya. (1983), Sevastopol Uprising of 1830 and of 1905. – *The Modern Encyclopedia of Russian and Soviet History* 34. Gulf Breeze: Academic International Press, 97–99.
- Povest vremennyh let* (1996). Podgotovka teksta, perevod, stati i komentarii D. S. Lihatsëva, pod red. V. P. Adrianovoi-Perets. Izd. 2-e ispravl. i dopoln. Sankt-Peterburg: Nauka.
- Prohorov, Gelian M. (1995), Tmutarakan. – *Entsiklopedija "Slovo o polku Igoreve"* 5. Sankt-Peterburg: Dmitrij Bulanin, 123–125.
- Relation des Mongols 1838 = *Relation des Mongols ou Tartares par le frère Jean du Plan de Carpin de l'ordre des frères mineurs, légat du saint-siège Apostolique, nonce en Tartarie pedant les années 1245, 1246, 1247, et Archevêque d'Antivari*. Paris: M. d' Avezac.
- Ragsdale, Hugh (2006), Russian Foreign Policy, 1725–1815. – *The Cambridge History of Russia* II. Ed. by D. Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 504–529.
- Roždestvenskaja, T.V. (1995), Tmutarakanski kamen. – *Entsiklopedija "Slovo o polku Igoreve"* 5. Sankt-Peterburg: Dmitrij Bulanin, 122–123.
- Sakharov, A. M. (1978), Crimean Khanate. – *The Modern Encyclopedia of Russian and Soviet History* 8. Gulf Breeze: Academic International Press, 99–100.
- Santich, Jan Joseph (1995), *Missio Muscovitica. The Role of the Jesuits in the Westernization of Russia, 1582–1689*. American University Studies, Series IX History 178. New York: P. Lang.
- Shearer, David R. (2006), Stalinism, 1928–1940. – *The Cambridge History of Russia* III. Ed. by R. G. Suny. Cambridge: Cambridge University Press, 192–216.
- Smith, Jeremy (2006), Non-Russians in the Soviet Union and after. – *The Cambridge History of Russia* III. Ed. by R. G. Suny. Cambridge: Cambridge University Press, 495–521.
- Subtelny, Orest (1989), *Ukraine. A History*. Toronto: Toronto University Press.
- Taubman, William (2006), The Khrushchev Period, 1953–1964. – *The Cambridge History of Russia* III. Ed. by R. G. Suny. Cambridge: Cambridge University Press, 268–291.
- Tšitšurov, Igor S. (1992), Hoždenije apostola Andreja v vizantijskoi i drevnerusskoi literaturnoi traditsii. – *The Legacy of Saints Cyril and Methodius to Kiev and Moscow. Proceedings of the international Congress on the Millenium of the Conversion of Rus to Christianity*. Ed. by A.-E. N. Tachiaos. Thessaloniki.
- Vernadski, Georgi V. (1996), *Drevnjaja Rus. Istorija Rossii*. Tver – Moskva: Lean - Agraf.